

Teologické aspekty novel Kodexu kanonického práva z roku 1983

Stanislav Přibyl

Po Druhém vatikánském koncilu (1962–1965) vyvstala potřeba nového Kodexu kanonického práva, který by propojil nově formulovanou eklesiologickou vizi koncilu se solidním právním základem dosud platného kodexu z roku 1917. Úspěšné provedení tohoto kroku mělo skýtat naději, že takto pojatý nový kodex bude představovat definitivní a neměnnou právní úpravu pro latinskou církev. Tak si to ostatně představoval již zákonodárce kodexu z roku 1917, který ovšem ve své době netušil, že přibližně padesát let po promulgaci tohoto kodexu překryjí jeho pevně strukturované dílo zásadní novely provedené na základě nauky a podnětů nového ekumenického koncilu a dojde tak nejprve k dílčím právním úpravám jednotlivých právních materiálů, jež budou derogovat obsáhlé části kodexu,¹ aby se posléze vytvořila nová komplexní kodexová kodifikace (CIC/1983)² a poté ještě obdobná kodifikace, určená pro katolické východní církve (CCEO),³ která zruší torzo projektu komplexní úpravy společného práva těchto církví, rozpracované ještě za Pia XII.⁴

¹ Komplexní přehled tohoto pokoncilního práva viz LISTL, Joseph, MÜLLER, Hubert, SCHMITZ, Heribert, *Grundriß des nachkonziliaren Kirchenrechts*, Regensburg, 1980.

² *Codex iuris canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 75, Pars II (1983), s. 1–317.

³ *Codex canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 82 (1990), s. 1033–1363.

⁴ Z plánovaného projektu *Codex Iuris Canonici Orientalis* došlo k vydání motu proprio *Crebrae allatae sunt* (in: *Acta Apostolicae Sedis* 41 (1949), s. 89–119), motu proprio *Sollicitudinem nostram* (in: *Acta Apostolicae Sedis* 42 (1950), s. 5–120), motu proprio *Postquam in apostolicis litteris* (in: *Acta Apostolicae Sedis* 44 (1952), s. 65–152) a motu proprio *Cleri sanctitati* (in: *Acta Apostolicae Sedis* 49 (1957), s. 433–603).

1. Novela papeže Jana Pavla II.

Také v případě kodexu latinské církve z roku 1983 se však ukázalo, že sebelépe připravená právní úprava nepředstavuje jednou provždy neměnný „psaný rozum“ (*ratio scripta*), jak si to představovali o svých impozantních dílech velicí kodifikátoři v oblasti civilního práva. Patnáct let po promulgaci kodexu latinské církve a osm let po promulgaci Kodexu kánonů východních církví vyvstala první potřeba novelizace kodexového práva. Tento zásah formou přímé novely je obsažen v apoštolském listu Jana Pavla II. daném motu proprio, nazvaném *Ad tuendam fidem*, který byl vydán roku 1998.⁵ I když je pod motu proprio podepsán tehdejší papež Jan Pavel II., tedy sám zákonodárce kodexu z roku 1983, na textu „předkládací zprávy“ je zjevně patrný myšlenkový záběr tehdejšího prefekta Kongregace pro nauku víry Josepha Ratzingera, budoucího papeže Benedikta XVI. Svědčí to o tehdejším Ratzingerově jedinečném vlivu na výkon magisteria polského papeže.

Apoštolský list je určen „k ochraně víry katolické církve proti omylům objevujícím se u některých křesťanů, především u těch, kteří se věnují studiu teologických disciplín“. S tímto problémem se Ratzinger jako prefekt vatikánské naukové kongregace setkával stále znovu při řízeních s teology, kteří veřejně zpochybňovali či odmítali jednotlivé prvky církevní doktríny. Ratzinger také již pozitivně osvětlil úlohu teologů v církvi a meze jejich bádání v instrukci Kongregace pro nauku víry *Donum veritatis* z roku 1990.⁶ Tím také došlo k významnému kroku při konkretizaci svobody teologického bádání, zaručené kodexovým právem: „Kdo se věnují posvátným vědám, mají náležitou svobodu k bádání a k rozumnému vyjádření svého mínění v oblastech, v nichž jsou odborníky, při zachování náležité poslušnosti vůči učitelskému úřadu církve.“⁷ K potřebě vydat novelu kodexu také výrazně přispěl text Vyznání víry a přísahy při přejímání církevních úřadů, který Ratzingerem vedená kongregace vydala roku 1989.⁸

Uvedené vyznání víry má trojčlennou strukturu, přičemž v první části se hovoří o dogmaticky zakotvených pravdách, které církevní magisterium předkládá jako

⁵ In: *Acta Apostolicae Sedis* 90 (1998), s. 457–461; český překlad in: *Revue církevního práva* č. 10–2/1998, s. 124–127.

⁶ In: *Acta Apostolicae Sedis* 82 (1990), s. 1475–1509; český překlad: *Instrukce ‚Donum veritatis‘ o církevním povolání teologa*, Olomouc, 1999.

⁷ CIC/1983, kán. 218; srov. CCEO, kán. 21.

⁸ In: *Acta Apostolicae Sedis* 81 (1989), s. 105.

„od Boha zjevenou nauku“. Tuto pro katolické věřící závaznou nauku reflektuje Kodex kanonického práva v kán. 750: „Vírou božskou a katolickou (*fide divina et catholica*) je nutno věřit vše, co je obsaženo v psaném nebo tradici sděleném Božím slově, jediném pokladu víry (*fidei deposito*), církvi svěřeném, a co je zároveň předkládáno jako Bohem zjevené buď slavnostním učitelským úřadem církve nebo jejím řádným a obecným učitelským úřadem; toto se projevuje společným přijetím křesťany pod vedením posvátného učitelského úřadu; proto jsou všichni povinni varovat se každého učení, které je s ním v rozporu.“ Tvrdošíjně popírání nebo pochybování o takovýchto pravdách víry označuje samotný kodex jako *herezi* (blud)⁹ a hrozí za ně trestní sankce samočinné exkomunikace.¹⁰ Rovněž třetí úsek vyznání víry byl již před novelizací pokryt příslušným ustanovením původního znění kodexu. Jedná se o nauku, kterou učitelský úřad předkládá jako *magisterium authenticum*, tedy konstantně hlásanou nauku, která od věřících vyžaduje „poslušnost rozumu a vůle z (ctnosti) nábožnosti (*religiosum obsequium*), ne však souhlas víry (*assensus fidei*)“.¹¹

Druhý úsek vyznání víry však dosavadní znění Kodexu kanonického práva nikterak nerefleктовало. Jedná se o nauku, která je prohlášena učitelským úřadem církve jakožto definitivní, avšak nejedná se o dogma, jehož popíráním dochází k herezi. Samo motu proprio vyjadřuje charakteristický rys takových nauk: „Tento úsek vyznání víry je velmi důležitý, protože jsou tu obsaženy pravdy nutně spojené s božským zjevením. Tyto pravdy, které ve zkoumání katolického učení jsou vyjádřením partikulární inspirace Ducha Svatého projevující se v hlubším církevním uchopení některé pravdy z oblasti víry či mravů, ať už na základě historických souvislostí, nebo na základě logického vyvozování.“¹² Proto přímá novela kodexu *Ad tuendam fidem*, jediná kterou vydal sám jeho zákonodárce Jan Pavel II., doplňuje druhý paragraf kánonu 750: „Pevně je také třeba přijímat a vyznávat (*amplectenda ac retinenda sunt*) vcelku i v jednotlivostech veškerou nauku o víře a mravech, kterou církev svým učitelským úřadem definitivně vyhlásila (*definitive proponuntur*), tedy to, co je třeba k náležitému uchování a věrnému vysvětlení

⁹ CIC/1983, kán. 751; srov. CCEO, kán. 598.

¹⁰ Srov. CIC/1983, kán. 1364 § 1; srov. CCEO kán. 1436 § 1, kde je jako trest uvedena tzv. velká exkomunikace. Kanonické právo východních církví totiž nezná tresty *latae sententiae*.

¹¹ Srov. CIC/1983, kán. 752; srov. CCEO, kán. 599.

¹² In: *Revue církevního práva* č. 10–2/1998, s. 126.

pokladu víry; proto se neshoduje s naukou katolické církve ten, kdo odmítá definitivní vyhlášení tohoto charakteru.“¹³

Metodologicky přesná manualistická dogmatika rozlišuje jednotlivé stupně teologické jistoty. Zatímco samotnému dogmatu náleží stupeň „božské víry“ (*fides divina*) nebo v případě jeho výslovného prohlášení také stupeň „katolické víry“ (*fides [divina et] catholica*), tyto v kodexové normě nově reflektované pravdy se opírají o nižší stupně jistoty, nejpravděpodobněji by se v takových případech jednalo o víru církevní (*fides ecclesiastica*) nebo výrok blízký víře (*sententia fidei proxima*). Nejednalo by se však již o větu „týkající se víry“ (*sententia ad fidem pertinens*) neboli „teologicky jistou“ (*theologice certa*), protože zde již schází definitivnost církevního vyjádření.¹⁴

Sankce za popírání definitivních nauk ve znění komplexní novely Kodexu kanonického práva, apoštolské konstituce papeže Františka *Pascite gregem Dei*,¹⁵ je stanovena v kán. 1365: „Kdo [...] učí nauce odsouzené papežem nebo ekumenickým koncillem nebo tvrdošíjně odmítá nauku, o níž pojednává kán. 750 § 2 nebo kán. 752, a neupustí od toho po napomenutí Apoštolským stolcem nebo ordinářem, bude potrestán nápravným trestem (cenzurou) a zbavením úřadu; k těmto trestům lze připojit další tresty uvedené v kán. 1336 § 2 až 4.“¹⁶ Zatímco sankce zbavení úřadu je obligatorní, ostatní sankce jsou stanoveny v podobě relativně určité: cenzurou může být exkomunikace, interdikl nebo suspenze. Přídatné pořádkové tresty, jimiž zákonodárce rovněž hrozí, představují různé podoby příkazů, zákazů a zbavení. Chybí zde však nejpřísnější z nich, totiž propuštění z klerického stavu.¹⁷

Původní znění skutkové podstaty, dané samotným motu proprio Jana Pavla II. *Ad tuendam fidem*, bylo obsaženo v novelizovaném kán. 1371: „Spravedlivým trestem bude potrestán (*iusta poena puniatur*): kdo, kromě případu, o němž v kán. 1364, § 1, učí nauce odsouzené papežem nebo obecným sněmem, nebo

¹³ Srov. CIC/1983, kán. 750 § 2 a CCEO, kán. 598 § 2.

¹⁴ „*Sententia ad fidem pertinens* neboli *theologice certa* vyjadřuje nauky, o nichž se církevní učitelský úřad ještě s konečnou závazností nevyjádřil, avšak jejich oprávněnost lze dovodit z vnitřní souvislosti nauky o Božím Zjevení (teologické konkluze).“ In: OTT, Ludwig, *Grundriss der Dogmatik*, Bonn, 2005, s. 35.

¹⁵ In: *Acta České biskupské konference* 16/2021, s. 302–347.

¹⁶ CIC/1983 ve znění apoštolské konstituce *Pascite gregem Dei*, kán. 1365.

¹⁷ CIC/1983, kán. 1336 § 5.

nauku, o níž v kán. 750 § 2 nebo v kán. 752, tvrdošíjně odmítá a neodvolá po napomenutí Apoštolským stolcem nebo ordinářem.“ Zde byla stanovena pouze neurčitá sankce a tak tomu bylo i podle Kodexu kánonů východních církví, jehož se novela trestního práva latinské církve *Pascite gregem Dei* netýká.¹⁸ Zcela aktuální novela trestního práva, určená pro katolické východní církve, nadále používá beze změny formulaci motu proprio *Ad tuendam fidem* o pouhém uložení „vhodného trestu“ (*congrua poena*).¹⁹

Pro úplnost lze ještě uvést obdobnou skutkovou podstatu v Kodexu kanonického práva z roku 1917: „Kdo zarputile, buď veřejně, buď soukromě, vyučuje nauce nebo obhajuje nauku, která sice byla zavržena Apoštolským Stolicí nebo generálním církevním sněmem, ale ne jako výslovně bludařská budiž vyloučen z přísluhy hlásat slovo Boží a z jakékoliv učitelské služby, s výhradou jiných trestů, jež případně stanoví nález o zavržení nebo jež ordinář, po napomenutí, uzná za nutné k nápravě pohoršení.“²⁰ Tehdejší zákonodárce počítal s tím, že to budou samy dekrety a další církevní dokumenty, které budou stanovovat postih za hlásání v nich uvedených zavržených nauk; trestní norma kodexu tak nabyla především odkazující charakter a subsidiárně počítala s potřebou aktivních zásahů ordináře.

1.1 Pokusy o svěcení žen

Významným podnětem k potřebě legislativně zakotvit novelou Kodexu kanonického práva Jana Pavla II. trestní sankci popírání definitivně zakotvených pravd byly neustále sílící pokusy o propagaci a prosazování kněžského svěcení žen. Definitivnost nauky o nepřipustnosti takového „svěcení“, odůvodněné již v době pontifikátu Pavla VI. v deklaraci Kongregace pro nauku víry *Inter insigniores*,²¹ stvrdil Jan Pavel II. svým apoštolským listem *Ordinatio sacerdotalis* z roku 1994: „Proto, aby se odstranily veškeré pochybnosti v takto významné záležitosti, která se dotýká samotného božského zřízení církve, moci mé služby posilovat bratry

¹⁸ CCEO, kán. 1436 § 2.

¹⁹ Motu proprio *Vocare peccatores*, čl. 11. Tato novela byla publikována 5. 4. 2023 v deníku *L'Osservatore Romano*. V účinnost vstoupila 29. 6. 2023 a její publikace v oficiálním věstníku *Acta Apostolicae Sedis* se teprve očekává.

²⁰ CIC/1917, kán. 2317.

²¹ Deklarace *Inter insigniores*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 69 (1977), s. 98–116.

(srov. Lk 22,32) prohlašují, že církev neobdržela žádné pověření, aby udílela kněžské svěcení ženám, a toto rozhodnutí musí být definitivně přijímáno všemi věřícími církve.²²

Na skutečné pokusy o svěcení žen odpověděla církev nejprve roku 2007 samostatným zákonem, uvádějícím skutkovou podstatu tohoto trestného činu,²³ zatímco do Kodexu kanonického práva pronikla tatáž skutková podstata až skrze apoštolskou konstituci *Pascite gregem Dei*: „Ten, kdo se pokusí udělit svátost svěcení ženě, jakož i žena, která se pokusila přijmout svátost svěcení, upadnou do trestu samočinné exkomunikace vyhrazené Apoštolskému stolci; klerik (duchovní) může být kromě toho potrestán propuštěním z klerického (duchovenského) stavu.“²⁴

1.2 Ochrana nevinného života

Mezi definitivní hlásané pravdy jistě patří také ty, které se týkají morálních principů. Samotný pontifikát Jana Pavla II. byl výrazně zaměřen na ochranu nevinného života, zejména nenarozeného. V encyklice *Evangelium vitae* o životě, který je nedotknutelné dobro,²⁵ papež uvádí: „Proto my s autoritou, kterou Kristus přenesl na Petra a jeho nástupce, ve spojení s biskupy církve katolické, *potvrzujeme, že přímé a úmyslné zabití nevinného člověka je vždy aktem zcela nemorálním*. Toto učení, jehož kořeny tkví až v onom nepsaném zákoně, který může ve světle vlastního rozumu každý člověk najít ve svém srdci (srov. Řím 2,14–15), je dále potvrzeno učením Písma svatého, doporučeno církevní tradicí a všeobecně rozšířeno řádným učitelským úřadem církve.“²⁶ Slavnostní ráz této formulace (včetně přechodu do dikce „majestátního plurálu“) svědčí o faktickém vyhlášení neměnného a definitivního učení církve, jehož první konkrétní stopy nacházíme již v starokřesťanském spisu *Didaché*.²⁷

²² IOHANNES PAULUS II, *Epistola apostolica De sacerdotali ordinatione viris tantum servanda*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 86 (1994), s. 548.

²³ Obecný dekret Kongregace pro nauku víry, vymezující skutkovou podstatu pokusu o svátostné svěcení ženy, in: *Acta Apostolicae Sedis* 100 (2008), s. 403.

²⁴ CIC/1983 ve znění apoštolské konstituce *Pascite gregem Dei*, kán. 1379 § 3.

²⁵ In: *Acta Apostolicae Sedis* 87 (1995), s. 401–522.

²⁶ *Evangelium vitae* 57,4.

²⁷ Did 2,2: „Nebudeš provádět potrat a nezabiješ novorozence.“ – in: VARCL, Ladislav, DRÁPAL, Dan, SOKOL, Jan, *Spisy apoštolských otců*, Praha, 2004, s. 16.

Je zřejmé, že na rozdíl od otázky kněžského svěcení žen nepředstavuje hlásání tohoto typu morálních principů pouze vnitrocírkevní záležitost. Církev se zde obrací na všechny, neboť jí „vždy a všude přísluší hlásat mravní zásady včetně těch, které se týkají společenského pořádku, a také posuzovat kteroukoliv lidskou záležitost, pokud to vyžadují základní práva lidské osobnosti nebo spása duší“.²⁸ Janu Pavlu II. však bylo zřejmé, že senzibilita ohledně nedotknutelnosti nevinného života ve společnosti výrazně upadá: „Vzhledem k tomu, že ve vědomí jednotlivce i společnosti postupně slábne smysl pro skutečnost, že každé přímé zničení života nevinné lidské bytosti, zvláště na jeho začátku a konci, je absolutně a zásadně morálně nepřípustné, učitelský úřad církve znásobil svá vystoupení na obranu posvátnosti a nedotknutelnosti lidského života.“²⁹

Zatímco však na širokou necírkevní veřejnost se katolická církev může obracet naléhavými výzvami, kanonická disciplína postihuje pouze členy církve. Trestní skutková podstata potratu je v Kodexu kanonického práva zařazena mezi delikty „proti lidskému životu, lidské důstojnosti a svobodě“: „Kdo se podílí na dokonáném potratu, upadá do samočinné exkomunikace.“³⁰ Základy trestní odpovědnosti jsou ovšem v kanonickém právu v mnohém odlišné od trestního práva států, kde platí zásada „neznalost zákona neomlouvá“ (*ignorantia legis non excusat*). Podle kanonického trestního práva naopak platí, že trestu nepodléhá ten, kdo „bez vlastní viny nevěděl, že porušuje zákon nebo příkaz“.³¹ Přitom skutková podstata potratu patří mezi ty vzácnější případy v kanonickém trestním právu, kdy typickým pachatelem není klerik, u něhož se alespoň rámcová znalost kanonických sankcí předpokládá, nýbrž laik, u něhož tomu tak s naprostou většinou není.

Tím se také problém nejčastěji přenáší do vnitřního svátostného fóra, tedy do sféry svátosti smíření, v níž může kanonický trest prominout zpovědník vybavený pravomocí odpouštět těžce hříšný skutek dokonáného potratu, včetně s ním spjatého trestu exkomunikace *latae sententiae*. Navíc jsou zde ještě další okolnosti, které mohou spolupůsobit tak, že se konkrétní čin nebude subsumovat pod skutkovou podstatu dokonáného potratu: „Zájem církve se nesoustředí na trestání těhotné ženy, nýbrž na ochranu nenarozeného života. To se zřetelně projevuje například

²⁸ Srov. CIC/1983, kán. 747 § 2.

²⁹ *Evangelium vitae* 57,3.

³⁰ CIC/1983, kán. 1397 § 2.

³¹ Srov. CIC/1983, kán. 1323, 2°.

tím, že neplnoletá žena nepodléhá hrozbě trestu exkomunikace, a rovněž tak i žena, která se dopouští potratu pouze na nátlak druhých osob. Exkomunikaci si naopak může přivodit sám otec dítěte, který nutil ženu k potratu.³²

2. Novela papeže Benedikta XVI.

Jestliže Jan Pavel II. vydal jedinou přímou novelu Kodexu kanonického práva, platí to obdobně i pro jeho nástupce v papežském úřadu, Benedikta XVI.

2.1 Jáhenství

Jeho novela *Omnium in mentem* z roku 2009, vydaná rovněž jako papežské motu proprio,³³ řeší dvě rozdílné problematiky, totiž upřesnění specifického charakteru jáhenského stupně svěcení a otázku formálního odpadu od katolické církve. Co se týče otázky jáhenství, je třeba přiznat, že ta vykazuje mnohé nejednoznačnosti již od samého počátku církve a dodnes není zcela uspokojivě vysvětlena. Tradičně se má za to, že služba svátostné diakonie v dějinách církve počíná působením sedmi vybraných služebníků církve, jak o nich píše Lukáš ve Skutcích apoštolů: „Bratři, vyberte si proto mezi sebou sedm mužů, o nichž se ví, že jsou plni Ducha a moudrosti, a pověřme je touto službou.“³⁴ Uvedení služebníci zde však nejsou označeni jako jáhnové (diákoní) a v průběhu dalšího Lukášova líčení se původně určenému úkolu „služby stolů“ ani nevěnují. Místo charitativní práce jsou oddáni spíše zvěstovatelskému dílu,³⁵ jako tomu je již v Štěpánově případě,³⁶ přičemž jejich zvěstování Krista dokonce ústí do udílení křtu, jak je tomu v případě jáhna Filipa.³⁷ Charitativní „službu stolům“ pak počátkem druhého křesťanského století

³² DEMEL, Sabine, *Handbuch Kirchenrecht. Grundbegriffe für Studium und Praxis*, Freiburg im Breisgau, 2010, s. 34.

³³ In: *Acta Apostolicae Sedis* 102 (2010), s. 8–10; in: *Acta České biskupské konference* 5/2010, s. 13–17.

³⁴ Sk 6,3. Služba je zde označena jako *chreia*, nikoli *diakonia*.

³⁵ „Lze je považovat za ‚biskupy‘, ale je možné v nich spatřovat spíše helénistickou protiváhu Dvanácti. Jejich autoritou sice neotřáslí, ale šíření křesťanství mocně podpořili, neboť se v Ježíšově duchu obraceli proti chrámu, započali misii u Samařanů a jejich stoupenci pak misii u pohanů.“ In: HARNACK, Adolf, *Entstehung und Entwicklung der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts in den zwei ersten Jahrhunderten. Urchristentum und Katholizismus*, Darmstadt, 1980, s. 23.

³⁶ Srov. Sk 6,8–53.

³⁷ Srov. Sk 8,26–40.

jáhnům přímo zapovídá biskup Ignác z Antiochie: „Neboť nejsou diakony jídla a pití, ale diakony církve Boží.“³⁸

Druhý vatikánský koncil si ve své věroučné konstituci o církvi *Lumen gentium* vypůjčil starokřesťanskou formuli, podle které se na jáhny vkládají ruce „nikoli ke kněžství, nýbrž ke službě“.³⁹ Sama tato koncilní konstituce rovněž vyslala signál pro budoucí znovuzavedení diakonátu jako samostatné trvalé služby: „Se souhlasem římského biskupa se může toto jáhenství udělit mužům zralejšího věku, a to i žijícím v manželství, a také schopným mladým mužům, pro které však musí zůstat v platnosti zákon celibátu.“⁴⁰ Tím, že Pavel VI. pak trvalý diakonát skutečně zavedl,⁴¹ stalo se jáhenství v latinské církvi podstatně „viditelnější“ než doposud, avšak tím naléhavěji vyvstaly otázky kompetencí jáhnů a zvláštnosti svátostného charakteru jejich svěcení.

Úkol objasnit důkladněji celou problematiku si předsevzala Mezinárodní teologická komise ve svém dokumentu z roku 2002 nazvaném „Diakonát, vývoj a perspektivy“.⁴² Komise sepsala a vydala svůj dokument v době, kdy ještě platilo původní znění Kodexu kanonického práva, podle něhož biskup, kněz i jáhen jsou určeni k tomu, aby „každý podle svého stupně, v osobě Krista – Hlavy vykonávali úřad učit, posvěcovat a vést“.⁴³ To vzbuzovalo v komisi jisté rozpaky: „Lze teologicky odůvodnit to, že diakon, byť na příslušném stupni, skutečně vykonává ‚úřad učit, posvěcovat a vést‘, *in persona Christi*‘ jako biskup a presbyter? Neznamená jednání ‚*in persona Christi*‘ něco specifického a výlučného, co přísluší pouze tomu, kdo přijal svátostné svěcení a s tím spojenou moc ‚zpřítomňovat tělo a krev Krista‘, tedy konsekrovat eucharistii, což v žádném případě nepřísluší diakonovi? Máme rozumět výrazu ‚*in persona Christi*‘ použitému v CIC v širším slova smyslu, aby se dal aplikovat také na funkce vykonávané diakonem? Jak ale potom máme rozumět koncilnímu výroku, podle něhož se na diakony vkládají ruce ‚nikoli ke kněžství, nýbrž ke službě‘?“⁴⁴

³⁸ IgnTral 2,3b – in: VARCL, Ladislav, DRÁPAL, Dan, SOKOL, Jan, *Spisy apoštolských otců...*, s. 126.

³⁹ *Lumen gentium* 29,1.

⁴⁰ *Lumen gentium* 29,2.

⁴¹ Motu proprio *Ad pascendum*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 64 (1972), s. 534–540.

⁴² MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Diakonát, vývoj a perspektivy*, Praha, 2008.

⁴³ Srov. CIC/1983, kán. 1008 původního znění.

⁴⁴ *Diakonát, vývoj a perspektivy...*, s. 59.

Je zřejmé, že tyto a další podobné pochybnosti ohledně vhodnosti použití formule „in persona Christi“ v Kodexu kanonického práva byly oprávněné, proto není divu, že v „důvodové zprávě“ k apoštolskému listu *Omnium in mentem* z roku 2009 papež Benedikt XVI. uvedl: „[...] v kán. 1008 a 1009 *Kodexu kanonického práva*, pojednávajícím o svátosti svěcení, se potvrzuje a podtrhuje esenciální rozlišení mezi všeobecným kněžstvím věřících a služebným kněžstvím a zároveň se poukazuje na rozdíl mezi biskupským, kněžským a jáhenským stupněm této svátosti. Poté, co po vyslechnutí mínění otců Kongregace pro nauku víry se můj ctihodný předchůdce Jan Pavel II. rozhodl upravit text č. 1581 *Katechismu katolické církve* tak, aby byla ohledně jáhnů vhodněji zohledněna nauka obsažená ve věroučné konstituci II. vatikánského koncilu *Lumen gentium* (č. 29), i já mám za to, že se musí zdokonalit text kanonické normy pojednávající o téže skutečnosti.“⁴⁵

Nově dodaný třetí paragraf kán. 1009 Kodexu kanonického práva zní proto podle novely *Omnium in mentem* takto: „Ti, kdo byli vysvěceni na biskupa nebo kněze, přijímají poslání a moc jednat v osobě Krista – Hlavy (*missionem et facultatem agendi in persona Christi Capitis accipiunt*), jáhni naproti tomu přijímají moc sloužit Božímu lidu ve službě liturgie, slova a skutků lásky (*vim populo Dei serviendi in diaconia liturgiae, verbi et caritatis*).“ Nový text kánonu 1008 pak výstižně rozvíjí „ústavněprávní“ kánon 207 kodexu o základním dělení všech katolických křesťanů na dvě skupiny, totiž posvátné služebníky – kleriky (duchovní), a ty, kteří kleriky nejsou, tedy laiky: „Svátostí svěcení se z Božího ustanovení někteří věřící, označení nezrušitelným znamením, stávají posvátnými služebníky, kteří jsou zasvěceni a určeni, aby, každý podle svého stupně, z nového a specifického důvodu sloužili Božímu lidu.“ Takto formulovaná programová právní norma také velmi výstižně ilustruje formulaci koncilní konstituce *Lumen gentium* o tom, že „všeobecné kněžství věřících a kněžství služebné čili hierarchické se od sebe liší podstatně a ne pouze stupněm“.⁴⁶

2.2 Manželské právo

Novela *Omnium in mentem* zasáhla také do kanonického manželského práva, protože zrušila formální odpad od církve jakožto právní skutečnost, na jejímž základě nejsou osoby, které od církve odpadly, vázány předpisy o kanonické

⁴⁵ In: *Acta Apostolicae Sedis* 102 (2010), s. 8–10.

⁴⁶ Srov. *Lumen gentium* 10,2.

formě, požadavku dispenze od překážky různosti náboženství (*disparitas cultus*) a požadavku dovození (licence) smíšeného manželství.⁴⁷ Původní snaha zákonodárce vyhnout se touto cestou neplatnosti manželství od církve odpadlých osob však přivodila ještě více problémů, než původně chtěla vyřešit. Papež Benedikt je shrnuje slovy: „Zkušenost uplynulých let však naproti tomu ukazuje, že toto nové zákonné ustanovení způsobilo nemalé pastorační problémy. Především se ukázalo jako obtížné v jednotlivých případech prokázat existenci a posoudit praktickou strukturu onoho *actus formalis defectionis ab Ecclesia* s ohledem na jeho teologickou podstatu i kanonické aspekty. Z toho pramenily mnohé potíže jak v pastorační službě, tak v soudní praxi. Dokonce se zdálo, že z této legislativy – alespoň nepřímou – povstávalo určité usnadnění odpadu od víry, ba takřka popud k němu v regionech, kde je malý počet katolických věřících nebo kde platí nespravedlivé zákony týkající se manželství, zavádějící nespravedlivou diskriminaci mezi občany z náboženských důvodů. Nadto se komplikoval návrat těchto pokřtěných, pokud chtěli po rozvratu předchozího manželství uzavřít nové kanonické manželství. Nakonec – aniž uvádíme ještě další důvody – nemálo takových manželství se pro církve stávalo *de facto* takzvaným klandestinním manželstvím.“⁴⁸

Papeže Benedikta se v této souvislosti jistě osobně dotýkala zkušenost z jeho rodného Německa, totiž problematika povinné církevní daně a stále čtenějších odchodů plátců této daně z církve (*Kirchenaustritte*), jejichž hlavním motivem většinou není manifestovat odvrát od víry, nýbrž neochota přispívat církvi placením církevní daně (*Kirchensteuer*). Tím se také nastolila ekleziologická otázka, zda je členství v církvi především členstvím v korporaci obdobné občanským spolkům, nebo zdali jde prvotně o přináležitost k Božímu lidu a o včlenění do Kristova mystického Těla, založené svátostí křtu.⁴⁹ Pro spolkový život je totiž většinou příznačné povinné placení členských příspěvků, pokud spolek rozhodne, že členové mají touto formou vyjadřovat svou spolupráci na společném díle.⁵⁰ Na této mentalitě členství ve spolku je pak založena nárokovost církevních úkonů v církvi v Německu. Kdo je zatížen daňovou povinností ve prospěch církve a není nadále

⁴⁷ Srov. kán. 1117, kán. 1086 a kán. 1124 původního znění CIC/1983.

⁴⁸ *Acta České biskupské konference* 5/2010, s. 16.

⁴⁹ Srov. CIC/1983, kán. 204; CCEO, kán. 7.

⁵⁰ Viz např. zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 235 a § 238.

ochoten ji plnit, nemá pak právo na církevní svátostné a další úkony, na něž by jinak z kanonického práva samotné církve jakožto pokřtěný nárok měl. Mezi kanonisty i samotnými biskupskými konferencemi ovšem dlouhodobě panovala nejednota v interpretaci klauzule kodexu o formálním odpadu od církve,⁵¹ kterou nakonec vyřešilo až její odstranění samotným německým papežem Benediktem XVI. v novele *Omnium in mentem*.

3. Novely papeže Františka

Zatímco papežové Jan Pavel II. a Benedikt XVI. projevovali v záležitosti novelizování Kodexu kanonického práva nápadnou zdrženlivost, pontifikát papeže Františka přinesl zásadní obrat a kodex se již mezitím dočkal četných novel, z nichž u některých se na první pohled jedná o drobnosti, které představují spíše určité signály, avšak jiné novely jsou skutečně průlomové.

3.1 Reforma manželského práva procesního

Svým významem klíčová je novela procesního manželského práva z roku 2015, obsažená v apoštolském listu *Mitis iudex Dominus Iesus*,⁵² a její obdoba pro katolické východní církve v listu *Mitis et misericors Iesus*.⁵³ Je zřejmé, že účelem novel vydaných v návaznosti na předchozí biskupskou synodu o rodině bylo především zjednodušení, urychlení a zpřehlednění manželských soudních procesů, takže cíl novelizací byl především pastorální a praktický. Přesto jsou v úvodu *Mitis iudex Dominus Iesus* vylíčeny také dogmatické základy, o které se církevněprávní úprava opírá. Je to především pravomoc papeže jakožto nositele moci svazovat a rozvazovat, která však zároveň posiluje vlastní pravomoci biskupů. Zde se papež odvolává na nauku Druhého vatikánského koncilu,⁵⁴ Tomuto zvýraznění úlohy

⁵¹ „Především italsí kanonisté poukazují na potřebnou jednoznačnost vyjádření projevu vůle, aby se tak mohlo jednat skutečně o *actus formalis defectionis*. Chybějící jednoznačnost úmyslu, který se projevuje při německém vystoupení z korporace na vnějším fóru, je argumentem proti uskutečnění formálního úkonu odpadu, neboť se jedná o vystoupení z korporace, uskutečněné před státní mocí.“ In: LÖFFLER, René, *Unbestraft aus der Kirche austreten? Der staatliche Kirchenaustritt in kanonischer Sicht*, Würzburg, 2007, s. 253.

⁵² In: *Acta Apostolicae Sedis* 107 (2015), s. 958–967; in: *Acta České biskupské konference* 13/2018, s. 88–110.

⁵³ In: *Acta Apostolicae Sedis* 107 (2015), s. 946–954; in: *Acta České biskupské konference* 13/2018, s. 111–132.

⁵⁴ *Lumen gentium* 27; srov. CIC/1983, kán. 333 § 1; CCEO kán. 45 § 1.

biskupů a jejich soudní moci pak také odpovídá zavedení zkrácených řízení před samotným biskupem (*ipse episcopus iudex*),⁵⁵ jehož realizaci se ovšem přirozeně kladou nemalé praktické překážky.⁵⁶ Od Pavla VI. pak papež František přejímá vizi, že samotná církev působí na základě „božského úradku Trojice“, a proto „veškeré její instituce, které se mají stále zdokonalovat, musí směřovat k předávání božské milosti a stálému rozvíjení dobra věřících podle jejich vlastních darů a poslání, jako i k bytostnému cíli církve.“⁵⁷

Papež se navíc dovolává mateřských rysů církve: „Snahu o reformu inspirovalo nesmírné množství věřících, kteří jsou ve své snaze získat orientaci pro své svědomí často brzděni fyzickou či morální vzdáleností právních struktur církve. Láska a milosrdenství si proto žádají, aby sama církev jako matka přišla blíž ke svým dětem, které se často od ní cítí odloučené.“⁵⁸ Užití antropomorfní formulace o „strukturách“ soudnictví však vykazuje přílišné zdůrazňování odosobněnosti byrokratického přístupu. Vždyť žadatel, o kterém se zde hovoří, se neobrací na jakousi neosobní „strukturu“, nýbrž na konkrétní pracovníky a funkcionáře činné v církevním soudnictví, jimž nelze předem připisovat neochotu osobně a vstřícně vyřizovat záležitosti s žadateli a dalšími osobami, jichž se procesy týkají. Zásadní dogmatické vyjádření však neschází ani v papežově úvodu k normativní úpravě: „Vedena jasnějším poznáním Kristových slov, církev během staletí stále hlouběji chápala a objasňovala nauku o nerozlučitelnosti posvátného manželského svazku, systematicky zpracovávala otázku neplatnosti manželského souhlasu a vhodněji uspořádávala soudní řízení v této věci, aby tak církevní řád stále více odpovídal pravdě vyznávané víry.“⁵⁹

⁵⁵ Transformováno do normativy CIC/1983 v kán. 1683–1687.

⁵⁶ „A sotva lze pochybovat o tom, že při svém faktickém přetížení bude diecézní biskup novou povinnost vyplývající z motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* vnímat jako nadbytečnou zátěž, když na výkon justice má přece právně kvalifikovaného soudního vikáře a další diecézní soudce. Jaký pak div, že se zřejmě vyskytnou tendence zkrácené řízení obcházet – buď jeho faktickou eliminací, nebo tím, že biskup prostě jen mechanicky podepíše rozsudek, který mu instruktor předloží apod.“ In: HRDINA, Antonín Ignác, *K vybraným aspektům nového kanonického manželského procesu*, in: *Revue církevního práva* č. 63–1/2016, s. 19.

⁵⁷ Srov. Pavel VI., Promluva k účastníkům II. mezinárodního kongresu kanonického práva, 17. září 1973.

⁵⁸ *Acta České biskupské konference* 13/2018, s. 89.

⁵⁹ *Acta České biskupské konference* 13/2018, s. 88.

3.2 Reforma trestního práva

Novely Kodexu kanonického práva publikuje papež František po vzoru svých předchůdců formou apoštolských listů daných *motu proprio*, avšak tu nejkomplexnější z nich vydal v podobě apoštolské konstituce. Byla ostatně připravována již za pontifikátu papeže Benedikta a jedná se o již zmiňovanou apoštolskou konstituci *Pascite gregem Dei* (Pásťte Boží stáde), již se reformuje VI. kniha Kodexu kanonického práva, upravující trestní právo. Tato novela protirečí líbivým apelům na Boží milosrdenství, které blokují potřebu výkonu účinné spravedlnosti v církvi. Papež František již v úvodu k nově uspořádaným trestněprávním normám uvádí, že kanonická pravidla „odrážejí víru, kterou všichni vyznáváme a z níž pochází jejich závaznost“.⁶⁰ Papež také otevřeně přiznává: „Chybné chápání niterného spojení, které v církvi existuje mezi projevem lásky a užitím trestní disciplíny, pokud to okolnosti a spravedlnost požadují, způsobilo v minulosti mnoho zla.“⁶¹ Po ekleziologické linii se požadavkem po vymáhání trestní spravedlnosti potvrzuje a upevňuje povinnost diecézního biskupa vykonávat v církvi řídící úlohu, *munus regendi* (i když papež zde hovoří o *munus pastorale*), a tím i jeho odpovědnost za zachovávání disciplíny ve svěřené diecézi,⁶² zatímco „pastýřova nedbalost v přístupu k trestnímu systému činí zjevným, že neplní svůj úřad řádně a věrně“.⁶³ Ve svém zdůvodnění potřeby nové trestněprávní úpravy se papež také dovolává morálně teologického učení o ctnostech, neboť pastýři jsou povinni ukládat tresty kvůli spravedlnosti, jež je „vrcholnou kardinální ctností“.⁶⁴

4. Závěrem

Základní normy kanonického práva nikdy nemohou postrádat teologickou inspiraci, která představuje ideový základ právní úpravy v církvi obdobně, jako nelze právo současného demokratického právního státu oddělit od ideové inspirace teorií univerzálních lidských práv. Proto nebyl Kodex kanonického práva z roku 1917 v důsledku slavení Druhého vatikánského koncilu pouze novelizován, neboť

⁶⁰ *Acta České biskupské konference* 16/2021, s. 302.

⁶¹ *Acta České biskupské konference* 16/2021, s. 304.

⁶² Srov. CIC/1983, kán. 392.

⁶³ Srov. *Acta České biskupské konference* 16/2021, s. 304.

⁶⁴ Srov. *Acta České biskupské konference* 16/2021, s. 305.

změny, které koncilní dokumenty po teologické stránce přinesly, byly příliš hluboké a rozsáhlé, než aby bylo možno zachovat dosavadní pojetí kodexu, navíc toho kodexu, jehož nejvýznamnější tvůrce, kardinál Gasparri, měl údajně prohlásit: *quod non est in Codice non est in mundo* (co není v kodexu, to není na světě).⁶⁵ Kodex z roku 1983 tak musel získat svou vlastní strukturu a vyznačuje se rovněž tím, že obsahuje – na rozdíl od svého předchůdce – četné programově pojaté právní normy teologického obsahu. Přesto však se i v tomto kodexu nacházelo více sporných míst a nejasností, kde teprve následný vývoj ukázal, že bylo zapotřebí některých upřesnění, oprav nebo doplnění. Nástrojem takovýchto potřebných změn se staly novelizace kodexu. Teologicky nejodůvodněnější jsou první dvě, *Ad tuendam fidem* a *Omnium in mentem*, u jejichž zrodu stál buď nepřímo kardinál Joseph Ratzinger, či přímo též autor jakožto papež Benedikt XVI. Dva nejprůraznější zásahy do dosavadního kodexového práva však bezesporu představují novely manželského procesního práva z roku 2015, vydané papežem Františkem v souvislosti s konáním synody o rodině, *Mitis iudex Dominus Iesus*, resp. *Mitis et misericors Iesus*, a novela trestního práva z roku 2021 *Pascite gregem Dei*, připravovaná ostatně již v době pontifikátu Benedikta XVI., jednoho z největších teologů, kteří kdy zasedli na papežský stolec.

Resumé

Článek se zabývá novelami platného Kodexu kanonického práva z hlediska jejich teologického odůvodnění. Zjišťuje, že největší podíl teologického zaměření se nachází v prvních dvou, na které měl zásadní vliv Joseph Ratzinger, v prvním případě ještě jako kardinál v případě novely Jana Pavla II. *Ad tuendam fidem*, poté jako papež u novely *Omnium in mentem*. Papež německého původu řešil v této novele také otázku formálního odpadu od katolické církve, aktuální právě v jeho rodné zemi. Teologické odůvodnění nechybí rovněž v novelách papeže Františka, zejména o manželském procesním právu, vydaných formou dvou motu proprio, a v komplexní novele trestního práva *Pascite gregem Dei*, vyhlášené formou apoštolské konstituce. Ta upřesňuje trestní postihy mnoha deliktů, mezi nimi také trestného činu popírání definitivně vyhlášené církevní nauky, který prvně zavedla novela *Ad tuendam fidem*.

⁶⁵ Viz GHERRI, Paolo, *Lezioni di teologia del diritto canonico*, Città del Vaticano, 2018, s. 67.

Summary

Theological Aspects of the Amendments to the 1983 Code of Canon Law

This article looks at the amendments of the current Code of Canon Law in terms of their theological justification. It establishes that most of the theological focus is to be found in the first two amendments, over which Josef Ratzinger had considerable influence, in the first instance while still a cardinal in the case of John Paul II's amendment *Ad tuendam fidem*, then as pope for the amendment *Omnium in mentem*. In this amendment, the German-born pope also dealt with the question of formal apostasy from the Catholic Church, a topical issue in his native country. There is also no lack of theological justification in the amendments made by Pope Francis, particularly on matrimonial procedure, issued in the form of two *motu proprio*, and in the comprehensive amendment to criminal law *Pascite gregem Dei*, promulgated in the form of an apostolic constitution. The latter specifies the criminal sanction for many offences, including the offence of denying definitively proclaimed Church doctrine, which was first introduced by the amendment *Ad tuendam fidem*.

Klíčová slova: Kodex kanonického práva, novela, papež, *motu proprio*, trestní právo, procesní právo, víra, svěcení žen, jáhni, potrat

Keywords: Code of Canon Law, amendment, Pope, *motu proprio*, criminal law, procedural law, faith, ordination of women, deacons, abortion

Autor

*Doc. JUDr. Stanislav Přibyl, Ph.D., Th.D., J.C.D., je knězem katolické Arcidiecéze pražské. Vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy a Fakultu kanonického práva na Institutu obojího práva při Papežské Lateránské univerzitě v Římě. Na Právnické fakultě Trnavské univerzity v Trnavě získal docenturu na základě své habilitace *Tschechisches Staatskirchenrecht nach 1989* (České konfesní právo po roce 1989). Je soudcem Metropolitního církevního soudu v Praze, vyučujícím církevního a světského práva na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, vědeckým pracovníkem Ústavu pro právní otázky náboženské svobody na Právnické fakultě Trnavské univerzity v Trnavě a duchovním správcem kostela Nanebevzetí Panny Marie a Karla Velikého v Praze na Karlově.*

Author

*Associate Professor JUDr. Stanislav Příbyl, Ph.D., Th.D., J.C.D., is a priest from the Catholic Archdiocese of Prague. He graduated from the Faculty of Law of Charles University in Prague and the Faculty of Canon Law of the Institutum Utriusque Iuris of the Pontifical Lateran University in Rome. Following a successful defence of his habilitation thesis *Tscheschisches Staatskirchenrecht nach 1989 (Czech Religion Law after 1989)*, he was appointed Associate Professor at the Faculty of Law of Trnava University in Trnava (Slovakia). He is a judge of the Metropolitan Ecclesiastical Court in Prague, teaches church law and secular law at the Faculty of Theology of the University of South Bohemia in České Budějovice, and is a scientific co-worker at the Institute for Legal Aspects of Religious Freedom of Trnava University. He is spiritual administrator of the St. Mary of the Assumption and Charlemagne Church in Prague-Karlovy.*

doc. JUDr. Stanislav Příbyl, Ph.D., Th.D., J.C.D.

Krymská 23

101 00 Praha 10

e-mail: standa.pribyl@volny.cz